

HAGYOMÁNY

A víz szerepe a Rábaköz szokás- és hiedelemvilágában

„Istenünk, Te az emberek üdvözítésére szánt legdrágább titokzatos ajándékaidat, misztériumaidat a vízből fakasztod számunkra.”¹

Az idézet a katolikus egyház vízszentelési imádságából származik, s tömören megfogalmazza mindazt, amit az emberiség számára a víz ad: az élet, a fennmaradás lehetőségét minden élőlénynek, a testi és lelki megtisztulást az embernek. Nem véletlen, hogy jelenléte mindig meghatározó volt a népi kultúrában, átszöve a mindennapokat, az ünnepeket. Írásomban azt vizsgálom, hogy ez a jelenlét milyen formában nyilvánult meg a rábaközi emberek folklórában, szokás- és hiedelemvilágában. Ehhez elsősorban saját, a Rábaköz középső és keleti területén elhelyezkedő 12 községben végzett helyszíni gyűjtéseimet tekintem forrásanyagának.²

A Rábaköz hazánk északnyugati részén a Rába, a Répce és a Rábca között helyezkedik el. Északról a Hanság, nyugatról a Nagyerdő határolja.³ Területe 1138 négyzetkilométer⁴ és 56 települést foglal magában.⁵ „Földrajzi értelemben a Kisalföld nagytájon belül, a Győri-medence középtájához tartozó kistájcsoporthoz, amely három kistájra osztható fel. A tulajdonképeni Rábaközre, Répce-vidékre és az északkeleti részén található Tóközre.”⁶ „A földrajztudomány – bár ismeri a Tóköz fogalmát, megnevezését, de inkább a Rábaközhez számítja térségét. Igaz, a helyi lakosság nagyon is számon tartja.”⁷ Ezzel az elkülönüléssel én is találkoztam, a Tóköz déli részén elhelyezkedő Kóny községben adatközlőm így nyilatkozott falubelijéről: „a Rábaközből származott ide”⁸

Maga a Rábaköz megnevezés „történeti és élő népi tájnév”,⁹ „lakosságának 75%-a szintiszta magyar, római katolikus”.¹⁰ Földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkoztak, különösen az állattartás volt jelentős.

„Vizes vidékünk életét meghatározta a tájat átszelő, határoló folyók vízjárása, árvize. A Rábán messziről, a stájerországi, alpi területről olykor hirtelen áradások vonultak le. A hajdan a Rábába torkollott Marcal pedig a Bakonyból és délnyugati előteréből vezette le a csa-

1 <https://hu.wikipedia.org/wiki/Szenteltvíz>

2 Árpás, Bányogyszóvár, Bodonhely, Bogvoszló, Egyed, Páli, Pásztori, Rábacsécsény, Rábapordány, Szaly, Szil, Szilsárcány községekben 1972-től napjainkig végzett gyűjtések.

3 Kósa László–Filep Antal: A magyar nép táji-történeti tagolódása. Bp., 1983.161.

4 Göcsei Imre: A Rábaköz természetföldrajza. In A Rábaköz térszerkezete. Szerk: Rechnitzer János. Csorna-Kapuvár, 1988. [7–26.] 7.

5 Lados Mihály: Népesedési és foglalkoztatási viszonyok. In A Rábaköz térszerkezete. Szerk: Rechnitzer János. Csorna-Kapuvár, 1988. [42–64.] 43.

6 Göcsei I. i. m. 7.

7 Filep Antal: Térképek vallomása Győr megye néprajzáról, tájtörténetéről és környezeti kultúrájáról. In Győr vármegye települései 18–19. századi kéziratos térképeken. Győr, 2003. [23–70.] 24.

8 Kóny, 1997; Nagy Gyula (1927).

9 Kósa L.–Filep A. i. m. 161.

10 V. Szalontay Judit: A szakrális környezet tárgyai a Rábaközben. In Népi vallásosság a Kárpát-medencében III. Szerk: L. Imre Mária. Pécs, 2000. 289.

padékot. A Répce a mellékvizeivel valamint a Fertő és a Hanság áradásaival gazdagíthatta a Rábcát.¹¹ A Rábaköz „szakadatlanul harcolt a vizekkel, évszázadokon keresztül. Története tele van pusztító áradásokkal. A pusztítások ellenére a nép mindig kitartott szülőföldjén és újrakezdte az életét. Saját erejével és tudásával védekezett az árvizek ellen.”¹²

Az itt élőknak meg kellett tanulni együtt élni a folyókkal, s a feltörő belvizekkel – a víz áldásaival –, de romboló erejével is. Nem véletlen, hogy a térség több falucsúfolójában is megjelenik a víz:

„Szentmiháli csipkedett, elúszott a víz hegyett,
csécsenyiek kimerték, jóízűen megették.”

„A szováti csipkedett, elúszott a víz hegyett,
bágyogiai kiszedték, jóízűen megették.”¹³

„A páliak megúszták a ködöt.”¹⁴

„Akadik, mint Bodonhelen a kenyér.”¹⁵

„Csiknyalogató osliak.”¹⁶

„Pordányban a kutyákat kötényben viszik ki ugatni, akkora a sár.”

„Pásztoriban sütőlapáton teszik ki ugatni a kutyákat.”

„Dörben sütőlapáton teszik ki ugatni a kutyákat.”

„Örököt vett, mint Pásztoriban a béka.”¹⁷

„Elgurult, mint a gyórói gombóc Cirákra.”¹⁸

„Az árpásiaknak azért Feneketlen a tavuk, mert láncsal akarták megmérni.”

A víz meghatározó elem a szanyiak fogadalomtételének eredetmondájában is:

„Eccer, ahogy mentek a bucsura, ahogy szoktak, komppal mentek át a Rábán, de az borasztón megáradt vót. A komp főborút, de hajja-e, abba a veszedelembe, nem fulladt senki a vízbe. Azt mondták, a celli Szüzanya védelmezte őket. Csináltak is erről valami kípét, ami ezt a veszedelmet ábrázujja.”¹⁹

A folyók, vizek jelenléte a mellette élők hiedelemvilágában számos mitikus vízilény alakját hívta életre. Bár a közeli Szigetköz és Csallóköz mondakincse őriz tündérekről, vízbe-

11 *Filep Antal*: Térképek vallomása Győr megye néprajzáról, tájtörténetéről és környezeti kultúrájáról. In Győr vármegye települései 18–19. századi kéziratok térképeken. Győr, 2003. [23–70.] 25.

12 *Timaffy László*: A Rábaköz és a Hanság. Győr, 1991. 9.

13 Mindkét községet víz választja el. A gombóc, mely elszaladt típus. MNK 1349XXII. In Magyar népmesekatalógus. 6. Szerk.: *Kovács Ágnes*. Bp., 1990. 250.

14 Árvíznek nézték és nekivették, hogy átússzák. A holdfényt (ködöt) nagy víznek nézik típus. MNK 1319II.; BN.12904. I. m. 1990. 183.

15 Árvízkor a templom kórusába rakták fel a kenyereket, s a kántor bosszankodott, hogy nem tud tőlük orgonálni.

16 Ínséges időben a káposztába aprított csikhalat ették. A *csikos káposzta* Rábaköz-szerte népszerű böjtieledelnek számított.

17 A Linkó-ér és a vizenyős területek miatt sok volt a béka.

18 A Répce kiöntései időnként befagytak. Egyszer, ebédkor egy gombóc kiugrott a tálból, a libák meg akarták enni, de a befagyott vizen továbbcsúszott, s csak Cirákon érték utol. A gombóc, mely elszaladt típus i. m. 1990. 250.

19 Szany, 1972; Varga Antalné László Anna (1895). Az eseményt a népi emlékezet feltehetőleg a Nagyboldogasszony-templom tárházában látható hasonló témájú festménnyel azonosíthatta. „A képen 1817-ben azt festette meg az ismeretlen festő, amikor Böhm János és felesége Sárvárnál, amikor a hídon akartak átkelni, kocsisból-lovastól a Rábába estek. Háromnegyed órán át küzdöttek a vízzel, s közben a Kiscelli Kegyelem Anyjához fohászkoztak.” *Nagy József*: A celldömölki búcsújáróhely kialakulása. 1996. <http://www.bucsujaras.hu/celldomolk/tortenet.htm>

fúltak halott formájú szelleméről történeteket,²⁰ sőt, tündérekről még a tóközi és a hansági mondaanyag is, a vizsgált régióban nem találkoztam ezekkel a mondatípusokkal.²¹

Viszont az egész térségben ismert Hany Istók, a vízi ember mondája. Köszönhető ez talán annak is, hogy alakja számtalan irodalmi és tudományos munka tárgya volt. Ezeknek nagyszerű bibliográfiáját állította össze Gerencsér Péter 2011-ben megjelent könyvében.²² A Kapuváron 1749-ben anyakönyvezett fiú alakját a vizsgált községekben mindeütt ugyanúgy képzeltek el: emberszerű, bőre vastag, kéz- és lábujjai között úszóhártya feszül.

Ugyancsak általánosan ismert, vízhez is köthető hiedelemként volt a lidérc. *„Annyiféle funkciója van, hogy csaknem biztosra vehetjük, hogy e funkciók eredetileg különböző lények sajátjai voltak.”*²³ A rábaközi hiedelemvilágban is több lidércképzet élt. Egyiküknek, a kék lánggal imbolygó fénynek gyakori előfordulási helyei a hanyok, azaz a határ vízzel borított, lápos ingoványos részei. A nyugtalan lélek megjelenési formájának tartották.²⁴

*„Az Antalné nádasa nagy vizes terület volt. A közeliben játszottunk a Katussal. Este volt. Egyszer csak, olyan spirál alakban, mintha a selemkendő csücskit megfogva letről fölfelé köralakban mozgatnánk, lilás, kékes, szürkés lánggal ment fölfelé valami. Az talán három méter magasra is fölment. Mintha hatalmas kék lámpa ígett volna. Níztük, hogy jaj, Istenem, mi lehet ez? Azt mondták, hogy annak a szegin Eszternek a szelleme, aki ott volt szemben, a kriptában eltemetve. Hogy néha előjön. Nem rendes halállal halt, kútba ugrott.”*²⁵

Ugyancsak gyakran kötődik a hanyokhoz a fényes gömbként, vagy csóvaként megjelenő tüzes ember, tüzes kerék, ludvérc képzetével keveredő hiedelemalak. Az általam gyűjtött hiedelemtörténetek alapján a Rába melletti községekben vagy nem szabadott megszólalni, vagy káromkodni kellett, hogy megszabaduljanak tőle.²⁶ Nyugatabbra a szótlanság mellett a kóbor lelkek távoltartására használt mondást, vagy imádságot alkalmaztak elküldésére.

*„A hanyokba, az olyan vizes, lapos rísz, abbul jött ki a csóva. Azt mondták tüzesembernek. Állomástul a faluig ment, aztán eltűnt. Ha valami jött, szénásszekér, bármi, követte ijjel. Este, alkonyatkor – öregapám úgy mondta ókonyat – a szekerek jöttek haza, aztán ment utánuk. Ott hany volt, meg víz, abbul jöttek elő ezek a tüzesemberek.”*²⁷

*„Mentek szentes búcsúra szekerekkel éjnek idején Máriacellbe. Akkor láttak ludvércet, hogy mennek át a Hanyon. Akkor lebegve-lobogva utánuk futott. Fölyt a szekérre is, és akkor – hogy is mondták? – Minden lélek az Urat dicséri! ezt mondták és imádkoztak, akkor eltűnt.”*²⁸

Timaffy László rábapordányi gyűjtésében a garabonciás alakjával keveredő táltos vízben élő lováról tudósít:

20 Timaffy László: Táltosok, tudósok, boszorkányok. Győr, 1992; Ruff Andor: Mosonmegyei és környékbeli népregék mesék és mondák. Magyaróvár, 1928; Marczell Béla: A Csalóköz hiedelemvilága. Dunaszerdahely, 1994.

21 Legközelebb a tóközi Kóny Tündér-tó mondájában fordulnak elő tündérek, akik a kedvükre való legényeket lehúzták magukhoz. Kóny, 1997; Nagy Gyula (1927).

22 Gerencsér Péter: Hany Istók alakváltozásai. Kapuvár–Budapest, 2011. 309–320.

23 Dömötör Tekla: Néphit. In A magyar folklór. Szerk.: Ortutay Gyula. Bp., 1989. 430.

24 C. Kísértet. 4/B mondatípus. In *Bihari Anna*: Magyar hiedelemmonda katalógus. Bp., 1980. 31.

25 Pásztori, 1996; Bognár Ilona (1937).

26 0/2. Tüzes ember. 2/A. mondatípus. *Bihari A.* 1980. 140. Ugyanez az elküldési mód kötődik a csalóközi tüzesemberhez. Marczell B. 1994. 38.

27 Bágyogszovát, 1997; Csizmazia Gyuláné Horváth Antónia (1923).

28 Szil, 1998, Gyurasits Ottó (1931).

„A part menti nagy gödrökben kígyók voltak. Ezeket kantározták föl a tátosok és rajtuk lovagúttak, úgy küszködtek egymással fönt a levegőben. Ilyenkor olyan orkán gyün, esővel, jéggel, villámmal, hogy még a fákat is kitekeri gyökerestül.”²⁹

A jeles napi népszokásokban a víz megtisztulást, megújulást szimbolizáló szerepben, valamint egészség- és szépségvarázsló céllal is megjelenhet, s elsősorban a tavaszhoz, a természet újraéledésének idejéhez kötődik. Így van ez a rábaközi népszokásokban is.

Nagypénteken, ha esett az eső, az anyák a gyerekeket kitarították a ház eresze alá és megmosdatták őket, miközben ezt mondták: „*Holló mossa a fiát nagypénteken.*” Szanyban a mosdatás akkor sem maradhatott el, ha nem volt eső, akkor az erre a napra összegyűjtött *büvízzel*, esővízzel öntötték le a kicsiket. Az általános hiedelem szerint ez megszépítette őket.³⁰

A húsvét hétfői locsolás, amellyel a lányok egészségét, frissességét akarták biztosítani, a Rábaközben is általánosan ismert és kedvelt szokás volt. Hajnaltól délig a legénycsoportok lejárták a lányos házakat. „*A kútho kihúzkodták a lányokat és húzták rájuk vödörrel a jó hideg vizet. Az úgy vót az igazi, nem ám kölni!*”³¹

A Rábaköz paraszti gazdálkodásának, a természeti adottságoknak megfelelően mindig az állattartás volt az egyik legerősebb oldala.³² A legelőkön a jószág itatásához nélkülözhetetlenek voltak az ásott kutak. Bár napjainkra szinte teljesen eltűntek, emléküket sok községben megőrizték a földrajzi nevek, például Pásztoriban: Poletári-kút, Gulya-kút; Bodonhelyen: Fábgyán-kút, Gyöpföd-kút, Tölhatári-kút, Tagi-kút; Árpáson: Középső-kút, Tehén-kút, Ökör-kút, Ríti-kút.

A dalból ismert *szili, szanyi, szentandrás*i és *sobri kut, páli rossz vödör* nem csupán saját csordák itatására szolgáltak. A távoli vidékekről a nyugati vásárookra igyekvő csordák bérelgetése is folyt ezen a vidéken, és itatásukról gondoskodni kellett.³³ Fontos volt tehát a kutak rendben tartása úgy a határban, mint a falu közös kútjainál. Feltehetőleg az egész Rábaközben a tavaszi szokások közé tartozott a kutak férfiak és legények által történt kitisztítása. Sajnos már csak Bogyoszlón és Szanyban találok ennek emlékével. Noha Dömötör Tekla a Dunántúlon pünkösödöt említi a kúttisztítás napjaként,³⁴ Bogyoszlón Szent György napját megelőző nap történt a határ kútjainak tisztítása, a jószág első legelőre hajtása előtt.³⁵ Szanyban pedig pünkösdhétfőn volt a falu közkútjainak ünnepélyes kimerése. Valószínű, hogy ugyanekkor sor kerülhetett a határban lévő kutak tisztítására is, de erre már nem emlékeztek az adatközlőim. Szanyban pünkösöd nagy ünnepnek számított. Több tisztító, termékenységszóló szokás csoportosult erre a két napra,³⁶ de jelen írásomban csak a vízhez kapcsolódókat ismertetem.

Pünkösödvásárnap korán reggel a legények összegyűltek és a Páp utcában, közösen ittak a Telekesi-kútból azért, hogy megtisztuljanak, s erőt merítsenek az előttük álló mezőgazdasági munkákhoz. Ezután csoportokra váltak, s indultak *peracet szedni*, ki-ki a maga utcájába. Délután a lányok *királménzásával* egyidejűleg a fiúk *királoztak*. Lombsátrat készítettek

29 Timaffy László: *A honfoglaló magyarság hitvilágának maradványai a Kisalföldön*. Arrabona 6. Győr, 1964. [309–334.] 324.

30 Balázs Lívia: *Szanyi szokások*. Honismereti pályázat, Győr, 1974. 42. A testi és lelki tisztálkodás ideje Európa-szerte a nagypéntek. *Róheim Géza*: Magyar néphit és népszokások. Reprint. Bp., 1990. 248.

31 Egyed, 1988; Skálát István (1907).

32 Timaffy L. 1991. 59.

33 Horváth Győző: Páli. Páli, 2010. 196.

34 Dömötör Tekla: *Magyar népszokások*. Bp., 1983. 38.

35 Bogyoszló, 2017; Fűcsek Vilmosné Sájer Rozália (1942).

36 A leírtakon túl még a *pünkösdi királménzás, Pásztor Böske-húzás*.

bodzából, s négyen ezt tartották az ötödik fiú fölél.³⁷ „Mindegyiken fehér gyócsgatya volt és puruc.”³⁸ „A zöld lombokkal beburkolt pünkösdi alakoskodó megjelenése esővarázsló rítus lehetett.”³⁹ „Vele a vegetáció termékenységet és ezzel összefüggésben az állatállomány bőségét, védelmét kívánták előmozdítani.”⁴⁰ Gyűjtésem idején már nem emlékeztek a lombsátor alatt lévő fiú vízzel való leöntésére, amely egykor a szokás fontos mozzanata volt.

Pünkösdhétfőn korán reggel történt a falu kútjainak kitisztítása. A népi emlékezet a Telekesi-kút kimerését őrizte meg. A legények mindenféle maskarába öltözve álltak neki a kútmerésnek. Amikor már látták, hogy kevés víz van benne, nagy éljenzéssel leengedték kötélre kötött szapusajtárban a *Csutka Palit*, egy bekormozott arcú, rongyokba öltöztetett legényt. Erre a szerepre minden évben más választottak maguk közül. Az ő dolga volt, hogy kiszedje a kútba esett korsókat, cserepeket, hogy megtisztítsa a kút alját. Ezután hazamentek, kimosakodtak, és harmonikaszó mellett megkezdtek az utcákban munkájukért a tojásszedést. A zeneszóra minden ház elé kiült a menyecske, az ölébe terített kötényében 3–4 eldugott tojással. Amikor jöttek a legények, meg kellett keresniük a tojásokat, miközben jól megfogdosták, *markulásták* az asszonyt. Ezt csak a *vinlegények* tehették, a fel nem avatott legények a virágokkal feldíszített kosarat vitték, amelybe a tojásokat tették. Amikor végigérték az utcákon, elmentek a Krautz zsidó kocsmájába, aki megvette tőlük a tojást. Ennek az árából lett az esti bálra a legényeknek a bor.⁴¹ A szokás tehát a megtisztuláson kívül erős termékenységvarázsló jelleggel is rendelkezett.

A kút egy Rábaköz-szerte ismert szépségvarázsló rigmusban is szerepet kapott. Amikor a lányok az első fecskét meglátták, odaszaladtak a kúthoz, belenéztek és ezt mondták: „*Fecskét látok, szeplőt hányok, kútba kukucskálok!*”⁴²

Kizárólag gyermekijesztő céllal mondták, hogy a kútban béka, mumus, vagy boszorkány lakik, aki lehúzza magához a kisgyereket, ha belenéz. Viszont a felhúzott vödörből mindig visszalocsantottak – ugyan már csak elődöktől átvett tudatlan cselekvésként, nem áldozatként a víziléleknek.⁴³

A kútvíz, a környék gyógyítója, a rábapatonai Tudós Nagy Ferenc rontást gyógyító praktikáiban is szerepelt: „*Vegyel kilenc kutrul vizet, kilenc sirrul földet, kilenc küszöbrül szakát, meg amikor beteg vagy, abbul a vírbül. Ezeket föld össze. Ebbe a főzetbe fürüsd meg a gyerekedet! De azt el ne felejtsd, hogy míg ezt csinálod, a szád ki ne merd nyitni, mer ha megszólalsz, nem ír semmit az egész!*”⁴⁴

„*A profán szféra és a szent közötti mezőn az utóbbihoz legközelebbi rétegekhez tartoznak a csodatevő források, a gyógyító erejű, szent kutak és természetes vizek,*”⁴⁵ amelyek mellett búcsújáró helyek alakultak ki, ahová tömegek zarándokoltak keresni a lelki megtisztulást, testi gyógyulást.

37 Alakjára számtalan párhuzamot említ Ujváry Zoltán a déli szláv, a román és a bajor szokásanyagból. *Ujváry Zoltán: Agrárkultusz*. Debrecen. 1991. 123–127.

38 A fiúk királyozására csak Szanyban találtam adatot. *Balázs L.* 1974. 49.

39 *Dömötör T.* 1983. 38.

40 *Ujváry Z.* 1991. 126.

41 *Balázs L.* 1974. 51.

42 Egyed községben: „*Selymet gombolyítok.*”

43 Ezt a szokáscelekedetet a Csallóközben is ismerik, de ott még azzal az indokkal, hogy a vízilélek nehogy az ellenségévé váljék. *Marczell B.* 1994. 36.

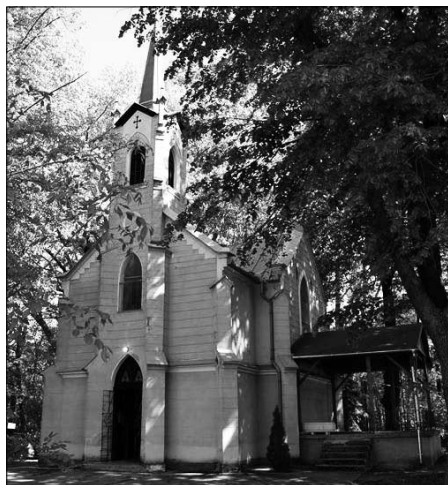
44 Rábapordány; Pintér Ferencné Visy Ágnes (1910). In *Balázs Livia: Szokásokhoz fűződő hiedelmek és hiedelemmondák négy rábaközi faluban*. Honismereti pályázat, Győr, 1975. 186. Csizsár Attila hasonló eljárás jegyzett fel Kapuváron. *Csizsár Attila: A népi hiedelemvilág Kapuváron ismert lényei*. Kapuvár, 1986.

45 *Bartha Elek: A víz a szakrális folklórban*. <http://www.matud.iif.hu/2013/11/08.htm>

Az erőteljes Mária-tiszteletnek köszönhetően a Rábaközben nagy hagyománya volt a búcsújárnak. Nyugat-Dunántúl bővelkedik kegyhelyekben. Máriacell, „Kiscell (Celdömölk), Csorna, Győr, a szigetközi Máriakálnok, a távolabbi Sümeg, Csatka, Vasvár, ha le is fedi a tájat, mégis hagyja lélegezni a kisebb búcsújáráshelyeket is”, Röjtökmuzsajt, Tétsszentkutat, Oslit, Fertőszentmiklóst, s Szent Annát tisztelő Szanyt.⁴⁶ Az általam vizsgált községekben elsősorban Máriacellbe, Kiscellbe, Szanyba, Tétsszentkútra, Győrbe, Csatkára irányultak a zarándoklatok. Ezek közül Tétsszentkút,⁴⁷ Csatka,⁴⁸ Szany⁴⁹ eredetmondájában egyaránt szerepet kap a felfakadó víz, vagy forrás.

A kegyhelyek mellett akkor is található kút, ha eredete nem függ össze a gyógyító vízzel. „Rendeltesse nyilvánvaló: a népi felfogás szerint e kultikus mosakodással teszi magát méltóvá a hívő lélek a lelki megtisztulásra. Több kegyhelyünkön ez a tisztálkodás, keresztelessel jár együtt.”⁵⁰ A rábaköziek búcsúkeresztésénél a választott keresztanya az első búcsús fejére téve jobb kezét, bal kézzel a vízbe nyúlt és a vízzel keresztet rajzolt a homlokára, miközben mondta: „Megkereszteltek Máriának az Atya Fiú, Szentlélek nevében. Ámen.” „A szokás alkalmasint középkori liturgikus hagyományokban gyökerezik.”⁵¹ A gyógyító erővel rendelkező szent kutak vízből vittek haza az otthon maradóknak, hogy a víztől egészségesebbek legyenek.

A szakralitás következő fokozatán a szenteltvíz áll. „A víz a testi élet, a szenteltvíz a lélek vízszükség-

*A szanyi Szent Anna-kápolna
(Tóth Imre felvétele)*

*A tétsszentkúti csodakút
az oltár mögött (A szerző felvétele)*

46 Erdélyi Zsuzsanna: Rábaközi kéziratok énekeskönyve a 19. század közepéről. In Tárgy és jelentése. Rábaközi tanulmányok. Szerk.: Szalontay Judit. Csorna, 1998. [79–122.] 91.

47 Egy fekélyes katona, Aillert Keresztély megálmodta, hogy az itteni forrásban talál gyógyulást. Hálából 1715-ben kápolnát építtetett Szent Antal és a Segítő Szűzanya tiszteletére. Berecz Sándor: Zarándokok könyve. 1986. 189. „Valószínűleg, Tétsszentkút csodakútja is itatóhely lehetett eredetileg, legalábbis a Bél Mátyás által lejegyzett monda bizonyos motívumai erre utalnak. Egy lovasz e vízhez vezetett egy sorvadástól elgyengült sánta lovat... s az itatástól erőre kapott.” Néma Sándor: Vázlat Győr vármegye településhálózatának átalakulásáról 1526 és 1720 között. In Győr vármegye települései 18–19. századi kéziratok térképeken. Győr, 2003. [23–70.] 75.

48 Már 1357-ben pálos kolostor állt a faluban. A mai, 1862-ben épült Irgalmasság Anyjáról elnevezett kápolnánál lévő szent kút víze számtalan beteget meggyógyított. A búcsúsok szerint lábfájás és bénaság ellen jó. <http://www.bucsujaras.hu/csatka/index.html>

49 Az 1750-es években egy ember januárban fát szedett az erdőben, egyszer csak nagy fényesség villant. Odaérve látta, hogy a hólepte fák közt egy vadkörtefa kivirágzott. A pápa magyarázata szerint a fa szimbolizálta Szent Annát, a virág Máriát. Így Anna tiszteletére a hívek saját kezükkel kápolnát emeltek. Amikor a fa egy viharban kidőlt, tövéből forrás fakadt, amely helyén ma is kút van. Kapui Jenő: Szany. 2003. <http://www.bucsujaras.hu/szany/tortenet.htm> Az általam gyűjtött eredetmondákban Szent Anna-képet találtak a kivirágzott fán, ill. az ott lévő kútban.

50 Bálint Sándor: Sacra Hungaria. Tanulmányok a vallásos népelet köréből. Kassa, é. n. [1944], 173.

51 Bálint S. i. m. 173.

letét biztosítja.”⁵² „A katolikus egyház és a keleti kereszténység legszélesebb körben használt szentelménye. Szinte nincs olyan egyházi szentelés, áldás, amelyben ne kerülne sor használatára. Változatos módon és alkalmakkor használják a hívek is.”⁵³

A Rábaközben a születéstől a halálig végigkísérte a hívők életét, a védelemnek, segítségnek biztos hitét nyújtva a bajban, veszedelemben, betegségben, s egyben a megtisztulás, megszentelődés eszközeként is szerepelt.

A szenteltvízhez és a szentelésekkel járó egyházi ünnepek során létrejött szentelményekhez számos hiedelem kötődött a vizsgált községekben, akárcsak országszerte. Terjedelmi okok miatt ezek ismertetésére jelen cikkben sajnos nincs lehetőség.

„A vízben életünk dimenziói mutatkoznak meg: fenyegetettség és életszükséglet, természet-hez kötöttségünk, amitől az életünk függ. Elődeink ezért isteni, természetfölötti erőt tulajdonítottak neki.”⁵⁴ E sorok a rábaközi emberre különösen igazak. Számára a víz szenteletlen formában is megbecsült, felértékelt elem volt, hisz számtalanszor megtapasztalta annak erejét. A megszentelt víz pedig Istentől eredő támaszt, biztonságot nyújtott a mindennapokban, s örök megtisztulást az újrakezdéshez.

Balázs Livia

Hany Istók a vallásos és a tudományos világkép metszéspontján

2018-ban Guillermo del Toro *A víz érintése* című fantáziafilmje négy kategóriában nyert *Oscar-díjat*. A filmben egy őserdei, lápos környezetben elcsípett kétlábú lényt megtalálói rabságba vetnek, mígnem egy takarítónővel szövődő szerelme révén sikerül kiszabadulnia a fogságból, és visszaúszik a természetbe. *A víz érintése* narratívája a mocsaras környezettel szimbiózisban lévő Hany Istók, a hansági „nemes vadember” meséjét idézi, amely bizonyára világhírű lenne, ha a tengerentúlon született volna meg. A XVIII. században élt hanyi vadember manapság még itthon sem feltétlenül ismert, jóllehet a maga korában valóságos láz alakult ki mibenléte körül. Mi magyarázza ezt a felfokozott érdeklődést a felvilágosodás és a romantika korában, hazai és európai szinteken egyaránt?

A Hany Istókról szóló monográfiámban¹ arra a következtetésre jutottam, hogy a monda a kort feszítő biológiai, pedagógiai, nyelvemléti, filozófiai, antropológiai kérdéseket gyűjtőlencseként vonzotta magához. Olyan témákat indukált, hogy mi teszi az embert emberré, mit jelent a civilizáció, miben különböznek a természeti és a kultúrnépek, megvalósítható-e a Rousseau-féle természetelvű nevelés boldogságetikában kicsúcsosodó paradigmája. Most a Hany Istók-monda népszerűségének okait helyezem eszme- és kultúrtörténeti kontextusba. Elsőként a monda kialakulására összepontosítok, majd azt igazolom, hogy

52 Bartha Elek: *A víz a szakralitásban*. In *A víz kultúrája*. Szerk.: Bartha Elek, Keményfi Róbert, Lajos Veronika. Debrecen, 2010. [175–183.] 180.

53 Bartha E. 2010. 177.

54 Barna Gábor: *Szent kutak, szent források a búcsújáró helyeken*. http://old.mta.hu/fileadmin/I_osztaly/elo-adastar/A_viz_BarnaG.pdf

1 Gerencsér Péter: *Hany Istók alakváltozásai*. Kapuvár–Budapest, 2011.